

GOTTWALDOVY POMNÍKY VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

Jan Šindelář

Gottwald Monuments in the Central Bohemian Region

Abstract: This text explores the construction of monuments in Czechoslovakia in the 1970s and 1980s, detailing the history of all four monuments to the first Czechoslovak communist president Klement Gottwald in the Central Bohemian Region. Based on archival research, this paper attempts to unveil the practices of post-1968 memory policy at regional level. In four main sections, the text traces, in succession, the construction of ideologically motivated works in the towns of Pífbřam, Pečky, Rakovník and Nymburk, bringing the decision-making processes of the communist party and state authorities at local and national level under scrutiny.

Cumbersome bureaucracy combined with chronic supply difficulties and the excessive workload of approved artists caused several years of delays to projects endorsed by the regime. Owing to their close ties to the communist regime, all four sculptures were removed from public display shortly after November 1989, i.e. after the fall of communism, but they were not destroyed. Their different fates – from being a gallery exhibit to ending up in a technical services warehouse – open up questions about the meaningful use of similar artefacts.

Keywords: monuments – Klement Gottwald – politics of memory – Central Bohemian Region

Contact: PhDr. Jan Šindelář, Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy (doktorand), externí spolupracovník oddělení novodobých českých dějin Národního muzea; j.sindelar@email.cz

Mapování osudů poválečných československých pomníků v kontextu ideologického působení komunistické totalitní moci představuje v současné době jednu ze zajímavých badatelských výzev. Vzhledem k narůstajícímu časovému odstupu od sametové revoluce se díky dostupnosti archivních pramenů dá předpokládat další nárůst publikačních výstupů, které vznik, existenci i případný zánik pomníků či památníků¹ z období 1945/1948 až 1989 zasadí do širšího rámce četných výzkumů v oblasti kolektivní paměti.² Přijmeme-li jako koncepční základ poměrně široké pojetí „míst paměti“ Pierra Nory,³ tak v tomto celku hmotných i nehmotných prvků představují oficiální monumenty bezpochyby položku první kategorie.⁴ Lze bezpochyby souhlasit s Eduardem Maurem, který v komparativním studiu míst paměti, zejména pomníků či pamětních desek shledává řadu dosud nevyužitých možností pro celkový výzkum různých pamětí národních či pamětí jednotlivých zájmových skupin uvnitř společnosti.⁵

Tato studie se skrze existenci čtyř pomníků prvního komunistického prezidenta úzce dotýká problematiky tzv. politiky paměti, kterou můžeme chápat v podstatě dvojnásobným způsobem.⁶ V prvním případě jde o techniku disciplinace společnosti v orwellovském smyslu kontroly budoucnosti skrze minulost, ve druhém slouží příslušné formování kolektivní paměti především k výstraze současníků před hrůzami minulosti. V tomto rozvržení představuje budování pomníků komunistických pohlavárů nepochybně první variantu, neboť etablovaný se totalitní režim po druhé světové válce nepodcenil propagační potenciál náměstí, prostranství či parků a až na výjimky netoleroval ani dřívější prvorepublikové realizace (zejména pomníky TGM). Na příhodných místech pak byly postupně osazovány pomníky nové, již zcela konformní ideologickým potřebám komunistického establishmentu, přičemž Gottwaldovy sochy patřily k jevům nejčastějším.

¹ V praxi užívané synonymní označení „pomník“ a „památník“ lze vnímat i přesněji – památník jako spjatý přímo s místem, kde se památná událost odehrála. K tomu více viz: Milena BARTLOVÁ, Pomník: paměť, moc, komunikace a hlavně umění, in: Anežka BARTLOVÁ (ed.), Manuál monumentu, Praha 2016, s. 42–57.

² Základní práce poměrně dynamické oblasti „memory studies“ od Maurice Halbwachse, Pierra Nory či Aleidy Assmannové jsou v současné době dostupné i v překladech, užitečnou souhrnnou publikaci pak představuje Nicolas MASLOWSKI – Jiří ŠUBRT a kol., Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, Praha 2014.

³ Viz Pierre NORA, Mezi pamětí a historií, in: Politika paměti, Praha 1998, s. 7–31. Pro tuzemský prostor viz Milan HLAVAČKA – Antoine MARÉS, Paměť míst, událostí a osobností: Historie jako identita a manipulace, Praha 2011 či Radka ŠUSTROVÁ – Luba HĚDLOVÁ (eds.), Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti, Praha 2014.

⁴ K tomu více viz Eduard MAUR, Památná místa: Místa paměti ve vlastním (tj. topografickém) smyslu slova, in: Nicolas MASLOWSKI – Jiří ŠUBRT a kol., Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, s. 141–154.

⁵ Srov. tamtéž, s. 154.

⁶ Viz Nicolas MASLOWSKI, Politika paměti jako nástroj manipulace a morálky, in: Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, s. 70–81.

Obr. 1. Situační zakreslení makety na náměstí VŘSR v Příbrami. Zdroj: NA, f. MK ČSR/ČR, sign. 30 Příbram – IR, kart. 198, nezprac.

Figurální pomníky věnované prvnímu dělnickému prezidentovi se v Československu začaly objevovat až po jeho skonu v roce 1953, zpočátku především na rodné Moravě.⁷ S postupem šedesátých let pak instalace Gottwaldových pomníků načas prakticky ustávají, což bylo logické vzhledem k nárůstu kritických ohlédnutí právě za obdobím Gottwaldova prezidentství. Ideologické přešlapování kolem Gottwaldova odkazu je třeba dát do souvislosti především s XX. a XXII. sjezdem Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS), přičemž zde proklamovaná destalinizace ohrožovala i s ní těsně provázaný Gottwaldův kult. V návaznosti na odstranění Stalinovy mumie z mauzolea na Rudém náměstí bylo ostatně bez velkých ceremonií v červnu 1962 zpopelněno i dosud pečlivě udržované Gottwaldovo tělo.⁸ Výrazný vzestup počtu Gottwaldových monumentů pak můžeme zaznamenat teprve v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy normalizační režim podobnými instalacemi manifestoval nejen celou svou poválečnou legitimitu, ale i bezpečně ovládnutí veřejného prostoru po „zmatcích“ let 1968 a 1969. Například Praha svůj kamenný hold uskutečnila v roce 1973.⁹

Následující text pojednává o historii všech figurálních pomníků Klementa Gottwalda ve Středočeském kraji¹⁰ a snaží se rozkrýt praktické postupy dobové politiky paměti na regionální úrovni po roce 1968.¹¹ Budou převládat vzhledem k souběhu projektů styčné body, nebo půjde spíše o živelný proces ovlivněný místními podmínkami? Do jaké míry dokázala totalitní moc za více než dvacet let existence

zautomatizovat procesy své sebe prezentace a jak se do záměru zadavatelů promítly chronické zásobovací obtíže? To jsou jen některé otázky, k nimž následující čtyři případové studie snad pomohou nalézt jasnější odpovědi... Při řazení jednotlivých oddílů posloužilo jako kritérium datum dokončení celé akce, tj. odhalení pomníku – nejdříve příslušná slavnost proběhla v Příbrami (1976), posléze v Pečkách (1983) a nakonec v těsném sledu v Rakovníku a Nymburku (obě 1985).

Zastavení první – Příbram

Podbrdské hornické město bylo prvním středočeským sídlem, které svůj záměr vztyčit Gottwaldovu sochu opravdu uskutečnilo, a to až v polovině sedmdesátých let. Z této prodlevy však nelze vyvozovat závěr v tom smyslu, že by snad Středočeši při budování pomníků prvního dělnického prezidenta byli liknavější oproti zbytku republiky, ale hned několik středočeských měst (Kolín /1971/, Nymburk /1971/, Neratovice /1972/, Beroun /1973/) v první polovině sedmdesátých let realizovalo především monumenty V. I. Lenina, což byl přímý následek výročí v roce 1970, kdy se připomínalo století od narození bolševického revolucionáře.¹² Vzhledem k vysokým pořizovacím nákladům nebyl případný souběh podobných akcí zjevně v silách ani možnostech tehdejších funkcionářů, byť zadavatelem byla zpravidla krajská či okresní města. Pouze v Praze byl dokončen Leninův a Gottwaldův pomník prakticky zároveň.¹³

⁷ K historii Gottwaldových pomníků napříč republikou viz Jan ŠINDELÁŘ, „Z dobrého truhláře stal se ještě lepší betonář“ – Gottwaldovy sochy a pomníky v Československu. *Dějiny a současnost*, 2018, č. 2, s. 37–40. Bizarním pomníkem sui generis bylo balzamované Gottwaldovo tělo umístěné v letech 1953 až 1962 v Praze na Vítkově.

⁸ K historii Gottwaldova mauzolea viz Jan GALANDAUER, *Chrám bez boha nad Prahou*, Praha 2014 či několik studií Ludka Vacína, např. Luděk VACÍN, *Náš pracující lid nedal setlíti tělu Klementa Gottwalda – příspěvek k dějinám pražského mauzolea*, *Securitas imperii* 2, 2012, s. 90–115.

⁹ Pro příběh pražského pomníku viz Jan ŠINDELÁŘ, *Pražský pomník Klementa Gottwalda, Paměť a dějiny*, 2019, č. 2, s. 38–47.

¹⁰ Středočeský kraj jako územněsprávní jednotka ČSSR vznikl na základě zákona č. 36/1960 Sb. (o územním členění státu). Praha je zde jako samostatná ponechána stranou a historie pražského Gottwaldova pomníku už byla podrobně zachycena jinde (viz předchozí poznámku).

¹¹ Hlavní pramenou oporu tohoto textu tvoří akta uložená v Národním archivu, v příslušných státních okresních archívech či na městských úřadech, přičemž rozsah dochovaných materiálů se u jednotlivých staveb pochopitelně liší.

¹² K Leninovým pomníkům více viz Jan ŠINDELÁŘ, *Leninovy pomníky v Československu*, *Dějiny a současnost*, 2017, č. 8, s. 32–34.

¹³ Leninův pomník, dílo manželů Ludvíka a Boženy Kodymových, byl odhalen 6. listopadu 1972 a pomník Gottwaldův, dílo Viktora Dobrovolného, 22. února 1973.

Obr. 2. Hotový sádrový model příbramského pomníku. Zdroj: NA, f. MK ČSR/ČR, sign. 30 Příbram – IR, kart. 198, nezprac.

Dalším ideologicky významným datem, které režimní propaganda nemohla v žádném případě ignorovat, byl rok 1975, kdy hlavní stranické festivity směřovaly k připomínce třicátého výročí osvobození a po desetileté pauze se připravovala i další spartakiáda. A právě do tohoto období chtěli tehdejší příbramské činovníci ukotvit projekt stavby Gottwaldova pomníku. Původní námět vzešel již na počátku roku 1974 z řad funkcionářů Městského národního výboru (MěNV) a městského výboru (MV) Komunistické strany Československa (KSČ) v Příbrami a postupně přes okresní a krajskou úroveň doputoval až na zasedání předsednictva ústředního výboru (ÚV) KSČ, kde byl 20. září 1974 schválen.¹⁴ Tato byrokratická těžkopádnost však dostala celý projekt už od samého počátku do časového presu. I zde se potvrdilo, že realizace podobných monumentů sice patřily mezi stavby protežované, ale zároveň stranickými orgány bedlivě sledované, což v konečném důsledku vše jen zbrzdilo.¹⁵

Velkou časovou rezervu přitom vyžadovalo už jen samotné zajištění vhodného modelu. Zřizovatel měl v tomto případě v podstatě dvě možnosti – buď vypsat řádnou uměleckou soutěž,¹⁶ nebo nabídnout zakázku rovnou některému z „ověřených“ autorů. Soutěžní cesta představovala zdoluhavý proces, neboť umělecká porota si zpravidla z nabízených dílčích modelů nevybrala bezvýhradně, a tak vypisovala ještě užší klání, což o další měsíce prodlužovalo konečný verdikt. Jako rychlejší se tak jevílo přímé zadání, ale příslušní umělci byli často už značně vytíženi obdobnými projekty. Navíc je zřejmé, že modelace výrazně nadživotní sochy, třeba umělecky nepřilíš invenční, vyžadovala mnoho řemeslné práce nejprve v hlině a případných korektur na sádrovém odlitku, o následné práci slévačů nemluvě.

Příbramské se nakonec rozhodli pro cestu ještě rychlejší a levnější – vybrali nejen osvědčeného tvůrce Břetislava Bendu (1897–1983), ale také již schválený model z jiného města.¹⁷ V únoru 1974 proběhlo jednání s píseckými zastupiteli, kteří neměli proti zhotovení kopie námitek, pouze si vyhradili prvenství při odhalení pomníku v roce 1975.¹⁸ Tento záměr však v následném schvalovacím procesu narazil na stanovisko Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky při Ministerstvu kultury ČSR, která v součinnosti se stranickými orgány bděla nad ideologickou a uměleckou konformitou nově vznikajících děl. Žádost o schválení druhého odlitku koncipoval MěNV Příbram coby investor celého projektu teprve 28. února 1975 a v textu podání nalezneme i prosbu o shovívavost stran pozdního doručení vzhledem k relativně brzkému odhalení sochy (nyní již v plánu listopad 1975).¹⁹ Rozpočtový náklad byl

¹⁴ Národní archiv (NA), fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 198, Ideová rada – výstavba pomníku Kl. Gottwalda v Příbrami, č. j. 12251/75, Záměr na výstavbu pomníku Klementa Gottwalda v Příbrami, s. 4.

¹⁵ Právě v inkriminovaném období (3. září 1974) schválil sekretariát ÚV KSČ dokument nazvaný *Zásady pro schvalování památníků k významným režimním událostem, pomníků a pamětních desek klasikům marxismu-leninismu, významným funkcionářům KSČ, vedoucím představitelům strany a vlády a představitelům mezinárodního dělnického hnutí* (NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 186, Dopis nám. primátora NVP, týkající se schvalovacího postupu u památníků, pomníků a pamětních desek, č. j. 18.656/77, zde jako příloha ve spisu). Ze zmíněného textu vyplývá jednoznačná vůle stranických orgánů udržet si kontrolu nad vznikající produkcí uměleckých děl s ideologickou tematikou.

¹⁶ Podobu těchto uměleckých zápolení upravovala Vyhláška ministerstva školství a kultury o soutěžním řádu pro díla výtvarných umění č. 23/1965 Sb.

¹⁷ Sochu Klementa Gottwalda vytvořil Břetislav Benda za spoluautorství svého syna Milana. K Bendovu životu i dílu více viz Jiří KOTALÍK, Břetislav Benda, Praha 1982.

¹⁸ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 198, Ideová rada – výstavba pomníku Kl. Gottwalda v Příbrami, č. j. 12251/75, Záměr na výstavbu pomníku Klementa Gottwalda v Příbrami, s. 4.

¹⁹ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 198, Ideová rada – pomník Kl. Gottwalda pro Příbram, č. j. 7351/75, Výstavba pomníku Klementa Gottwalda v Příbrami (dopis MěNV Příbram, 28. 2. 1975), s. 4.

Obr. 3. Socha odstřelená z podstavce v srpnu 1978. Zdroj: Archiv bezpečnostních složek (ABS), sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. V-29083 MV.

Obr. 4. Okna poškozená výbuchem. Zdroj: ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. V-29083 MV.

Obr. 5. Zbytek pravé boty z Gottwaldova pomníku. Zdroj: ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. V-29083 MV.

Obr. 6. Plintus vážně poškozený výbuchem. Zdroj: ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. V-29083 MV.

vyčíslen na 820 tisíc Kčs, přičemž samotná socha si měla vyžádat zhruba půl milionu. Ideová rada celou záležitost projednala na svém zasedání dne 4. března 1975, příbramský návrh nepřijala a své stanovisko pak 8. dubna zaslala předkladatelům. Konečné rozhodnutí rada nicméně přenechala až stranickým orgánům, konkrétně předsednictvu ÚV KSČ.

Co bylo důvodem zamítnutí žádosti? Ideová rada obdobně snahy negovala již dříve – v roce 1972 například žádost Pelhřimova o v pořadí pátý (!) odlitek Gottwaldovy sochy od sochaře Vincence Havla (již existoval v Opavě, Dědicích, Bohumíně a Ostravě). Ještě v březnu 1975 (26. 3.) pak bylo přijato usnesení vlády ČSR č. 62 o postupu při schvalování památníků, pomníků a pamětních desek. V tomto dokumentu se hned ve druhém bodě jasně píše, že „instalace kopií, zvláště monumentálních děl, může být povolena zcela výjimečně“,²⁰ a přiložená důvodová zpráva celý problém ještě náležitě rozvádí: „Snahy investorů také nejsou v plném souladu s uměleckými a technickými možnostmi účelného a kvalitního zajišťování akcí. V této souvislosti je nutno

pohlížet i na často uplatňované požadavky o reprodukci již existujících sochařských děl [podtrženo přímo ve strojopisu – pozn. JŠ]. Instalace kopií není plně odůvodněna ani problematikou spěšnosti, ani uvažovaným snížením nákladů. Poškozuje nezbytný princip originality, na kterém z uměleckých i etických hledisek je nutno trvat a kopii sochy je možno připustit pouze ve výjimečných a funkčně zdůvodněných případech.“²¹ Z výše uvedeného je očividné, že příbramské funkcionáře se svou snahou použít kopii již hotové sochy přišli v dosti nevhodný čas a do karet jim nenahrávala ani poměrně malá vzdálenost obou měst – Písek a Příbram dělí pouze necelých padesát kilometrů.

Zamítavé stanovisko Ideové rady však pro Bendův návrh neznamenal definitivní konec, neboť bylo zřejmé, že případné hledání nového modelu by celou akci zpozdilo o řadu měsíců, či dokonce let. Příbramským zbyla v podstatě jediná možnost v podobě souhlasu předsednictva ÚV KSČ, přes okresní a krajský výbor tedy odeslali příslušnou žádost a vrcholný stranický orgán jim 23. května 1975 vyhověl, o čemž MěNV Příbram zpravil o týden později Ideovou radu.

²⁰ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 186, Upozornění všem KNV, NVP, SČVU a ČFVU na dodržování postupu vlád. usnesení č. 62 ze dne 26. 3. 1975, č. j. 8.150/75, zde jako příloha ve spisu.

²¹ Tamtéž, Postup při schvalování památníků, pomníků a pamětních desek (pro schůzi vlády ČSR, 12. 3. 1975), důvodová zpráva, s. 2.

Ta sice ještě jednou odepřela svůj souhlas kvůli nedostatečné architektonické dokumentaci,²² ale po jejím promptním dodání na mimořádném zasedání 4. července udělila celému projektu zelenou.²³ Stranické orgány tedy sice nakonec prosadily svou vůli, ale vzhledem k velkému zdržení přestalo být dokončení v plánovaném termínu reálné. Pomník byl nakonec odhalen na náměstí VŘSR (dnes 17. listopadu) s půlročním zpožděním dne 13. 5. 1976 za přítomnosti tajemníka ÚV KSČ Jana Fojtíka, propagandisticky byla akce provázána s 55. výročím založení KSČ.²⁴ Nadcházející normalizační rytmus umělecky nevýrazného díla se měl i zde přidržovat především stabilního koloběhu režimních festivit na ose únor–květen–listopad. Dramatické události srpna 1978 však osud sochy výrazně změnily, proti pomníku byl totiž podniknut v našich poměrech zcela ojedinělý bombový útok.²⁵

Příběh Ondřeje Stavinohy, který byl hlavním aktérem celé události, Františka Poláka a Jaroslava Týsly už byl mnohokrát vyličen,²⁶ medializován²⁷ i odborně zpracován,²⁸ proto uvedme jen základní informace. V noci z 23. na 24. srpna 1978 položil Stavinoha, toho času zaměstnanec Uranových dolů Příbram, více než kilogram průmyslové trhaviny na podnož pomníku a pomocí elektrického palníku s využitím ploché 4,5V baterie výbušninu odpálil. Silná detonace sice sochu doslova odpárala z podstavce, ale tlaková vlna zároveň vysklčila řadu oken v okolních domech a větší kovové střepiny odlétly až do vzdálenosti pětadesáti metrů.²⁹ Spíše dílem náhody tak nedošlo ke zraněním či ztrátám na životech. Vzhledem k exponovanému srpnovému datu i objektu útoku se rozběhlo velmi intenzivní pátrání po pachatelích, které nakonec přineslo výsledky v podobě zatčení, obžaloby a odsouzení výše jmenovaných na devět (Stavinoha) a sedm let (Polák); Jaroslav Týsl, který zapojen do výbuchu přímo nebyl, inkasoval trest ve výši jednoho roku odnětí svobody. Celková škoda byla vyčíslena na zhruba 150 tisíc Kčs a připsána k náhradě dvojici odsouzených v poměru 2 : 1 v neprospěch Ondřeje Stavinohy.

Samotná socha byla urychleně opravena a posléze vrácena na původní místo. Definitivní konec Gottwaldova příbramského pomníku tak nastal až 29. 12. 1989, kdy byla plastika sejmuta a umístěna do areálu technických služeb (nevyužitou sochu nakonec město Příbram darovalo v roce 2016 Alšově jihočeské galerii). Po roce 1989 byli

oba hlavní odsouzení rozsudkem Krajského soudu v Praze ze dne 28. 2. 1995 zproštěni obžaloby, přičemž jejich čin jakožto demonstrace proti okupantům nebyl shledán trestným. Otázkou samozřejmě zůstává, jaký by byl postoj soudu, kdyby při výbuchu došlo k vážným zraněním, či dokonce k usmrcení osob.

Zastavení druhé – Pečky

Za historií v pořadí druhého Gottwaldova pomníku ve Středočeském kraji se nyní přesuneme na Kolínsko.³⁰ Pečecký projekt je pozoruhodný především tím, že zde se k vybudování monumentální nadživotní sochy odhodlalo sídlo, které v rozhodné době mělo pouze necelé čtyři tisíce obyvatel.³¹ Město jako takové však mělo s figurálními pomníky své zkušenosti, v období první republiky zde byly na centrálním náměstí umístěny plastiky z autorské dílny prvotřídních umělců – Jan Hus od Stanislava Suchardy (1919) a Tomáš Garrigue Masaryk od Ladislava Šalouna (1927).³²

Původní plán vybudovat v Pečkách pomník Klementu Gottwaldovi vznikl dle dostupných pramenů³³ již během roku 1969 v městském zastupitelstvu za předsednictví

Obr. 7. Kopání základů pro pečecký Gottwaldův pomník. Zdroj: Státní oblastní archiv (SOA) Praha – SOKA Kolín, fond Městský úřad Pečky, nezprac.

²² Členové rady postrádali například fotografie s maketou budoucího pomníku. Dodejme, že autorem architektonického návrhu byl Jan Jaroš.

²³ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 198, Ideová rada – vyjádření k arch. řešení pomníku Kl. Gottwalda pro Příbram, č. j. 13.350/75, Záznam čís. 9/75 z mimořádného zasedání Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky, zřízené při MK ČSR, konaného dne 4. 7. 1975.

²⁴ Rudé právo, 14. 5. 1976, s. 1.

²⁵ Soudobou paralelu k této události můžeme vysledovat v Polsku, kde v dubnu 1979 neznámý pachatel (či pachatelé) odpálil nálož u nohou Leninova pomníku na krakovském předměstí Nowa Huta. Jen lehce poškozená socha byla brzy opravena.

²⁶ Svou výpověď poskytl O. Stavinoha i projektu Paměť národa, Ondřej Stavinoha. Paměť národa [online] [cit. 6. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/stavinoha-ondrej-1955>

²⁷ Viz např. Odstřel Gottwaldovy sochy: Reportéři ČT. Česká televize [online]. 25. 2. 2008. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1142743803-reporteri-ct/208452801240008/>

²⁸ František BARTÍK, Destrukce sochy Klementa Gottwalda v Příbrami, in: Podbrdsko XVI, 2009, s. 162–181.

²⁹ Tamtéž, s. 175.

³⁰ Pečky nyní náleží do okresu Kolín, nicméně v letech 1960 až 1995 spadaly do okresu Nymburk.

³¹ Ani v současné době nepřesahuje počet obyvatel pět tisíc – k 1. lednu 2021 udává Český statistický úřad číslo 4811. Srov. Počet obyvatel v obcích – k 1. lednu 2021. Český statistický úřad [online] [cit. 6. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>

³² Socha TGM byla v období protektorátu odstraněna a uschována, znovu odhalena byla 28. 10. 1945. Definitivně sejmuta (a následně zničena) byla v roce 1958. V roce 2018 byla dle původního modelu vytvořena Josefem Faltusem a Jiřím Kašparem kopie a umístěna na původní podstavec, který na místě zůstal (i když nápis „T. G. Masarykovi Osvoboditeli národa“ byl zakryt kamennou knihou). Více viz Pečky. Pomník T. G. Masaryka. Po stopách T. G. Masaryka. [online] [cit. 6. 6. 2021]. Dostupné z: <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=196&mixto=Pomnik-T.-G.-Masaryka>

³³ Kromě listin uložených v Národním archivu ve fondu ministerstva kultury se v dalším výkladu opírám především o podrobný zápis v pečecké pamětní knize uložené v: Státní okresní archiv (SOKA) Kolín, f. MNV Pečky, inv. č. 142. Pamětní kniha 1981–1985 (dále jen Pamětní kniha).

Obr. 8. Slavnostní položení základního kamene v Pečkách dne 24. 2. 1977. Zdroj: SOA Praha – SOKA Kolín, fond Městský úřad Pečky, nezprac.

Ladislava Opočenského a samozřejmě mělo jít o výraznou demonstraci loajality s nastupujícím normalizačním režimem. V následujícím roce celý podnik schválily místní státní i stranické orgány, přičemž se zprvu uvažovalo o využití druhého odlitku Gottwaldovy sochy z Dačic, kde byla dne 5. listopadu 1971 odhalena bronzová půlfigura od sochaře Františka Mrázka.³⁴ Tento návrh putoval po stranické linii vzhůru a zarazil se v roce 1972 na nesouhlasném stanovisku krajského výboru (KV) KSČ.³⁵ Záměr jako takový byl sice podpořen, ale (jak už známe z Příbrami) požadována byla zcela nová socha, nikoliv pouhá kopie již existujícího pomníku. Svůj souhlas s celou ideou připojilo 20. září 1974 na svém zasedání i předsednictvo ÚV KSČ.³⁶

Vzhledem k finančním i časovým možnostem byla pečecká zakázka opět udělena přímo, a to Rudolfu Svobodovi (1924–1994), jednomu ze zkušených matadorů vzešlých z poválečné Pokorného školy.³⁷ Architektonické řešení celého projektu bylo svěřeno Vlastiboru Klimešovi, který za optimální určil zhruba místo, kde dosud stál pomník Jana Husa. Na mírně svazitém Gottwaldově náměstí (dnes Masarykovo) šlo ostatně o nejvyšší bod a pro v pořadí třetí pomník³⁸ zde už nebyly vhodné podmínky. Husova socha byla tedy přesunuta na nově upravené Husovo náměstí, kde byla v červenci 1975 (znovu) odhalena. Sochař Svoboda mezitím

pracoval na dílčím modelu Gottwaldovy podobizny a v září předložil umělecké komisi Českého fondu výtvarného umění (ČFVU) skicu v měřítku 1 : 3 a také detailní studii portrétu 1 : 1.³⁹ Dosavadní postup práce byl schválen, a umělec tak mohl pokračovat v práci bez dalšího zdržení, neboť poměrně ambiciózní představa zřizovatelů směřovala k datu odhalení v období nedožitých Gottwaldových osmdesátnin na podzim roku 1976. MěNV k 30. výročí osvobození v rámci propagační kampaně dokonce vydal brožuru s historií obce (s důrazem na úspěchy socialistického budování), přičemž celý text byl uveden sloganem „*Co vedlo občany města Peček k postavení pomníku prvnímu dělnickému prezidentovi Klementu Gottwaldovi v Pečkách*“, za nímž bezprostředně následoval výklad o pravěké osídlení.⁴⁰

Na jednání Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky se pečecký návrh dostal až 2. listopadu 1976, a to v nehotové podobě, neboť sochař předložil ke schválení pouze skicu v měřítku 1 : 7. Proč umělec neprezentoval třetinový model (jako v září předchozího roku), není zcela jasné, ale patrně ještě nebyl zcela dokončen či procházel změnami – každopádně původně zamýšlené datum odhalení už bylo tím pádem zcela bezpředmětné.⁴¹ Posuzovatelé sice přijali rozpracované dílo v zásadě kladně, ale zároveň také vyjádřili jistou skepsi ohledně brzkého dokončení

³⁴ Kronika města Dačice – IV. díl (1967–1983). Dačice – oficiální stránky města [online] [cit. 6. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.dacice.cz/mesto/kroniky/dacice/>. Českobudějovický umělec byl později také autorem figurálního Gottwaldova pomníku pro své rodné město (1979).

³⁵ Pamětní kniha, s. 77.

³⁶ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 197, Ideová rada – Pomník Kl. Gottwalda pro Pečky, č. j. 18.583/76, Žádost o souhlas k vybudování pomníku prvního dělnického prezidenta Klementa Gottwalda v Pečkách (23. 1. 1973). Je pozoruhodné, že tentokrát se pečecký místní výbor KSČ obrátil na stranické vedení s přímou žádostí, nikoliv prostřednictvím okresních a krajských orgánů.

³⁷ Karel Pokorný (1891–1962) patřil k nejvýraznějším představitelům československého sochařství 20. století. Jeden z posledních Myslbekových žáků se po druhé světové válce přimkl k socialistickému realismu a coby profesor Akademie výtvarných umění (AVU) v Praze „vychoval“ během svého působení celkem 79 sochařů a sochařek, jejichž umělecký vývoj zpravidla výrazně ovlivnil.

³⁸ Na náměstí zůstal i sokl někdejšího monumentu TGM jako pomník padlých a kašna z konce 19. století.

³⁹ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 197, Ideová rada – Pomník Kl. Gottwalda pro Pečky, č. j. 18.583/76, Zápis o odborném jednání umělecké komise pro spolupráci architekta s výtvarníkem (10. 9. 1975).

⁴⁰ Tamtéž, Město Pečky (brožura).

⁴¹ Další ideologicky vhodný termín byl určen na únor 1978, tj. třicáté výročí komunistického převratu.

práce: „Ideová rada doporučuje realizaci neuspěchat, zatím připravovat prostor architektury a pro zhotovení plastiky věnovat čas nejméně 2 roky. Při vytvoření upraveného modelu je nutné, aby návrh byl Ideové radě prostřednictvím investora znovu předložen k dalšímu posouzení.“⁴²

Svoboda, který místo obligátní dýmky či svazku listin vložil soše do rukou rozevřený plán, pojal Gottwaldovu postavu s důrazem na roli budovatele, což byl akcent zcela jistě vyhovující i zřizovatelům.⁴³ Všechny podobné zakázky byly samozřejmě bedlivě sledovány s usilovnou snahou odvrátit jakoukoliv blamáž a ani přes povzbudivá stanoviska schvalovacích komisí se konečná podoba sochy nerodila vůbec snadno.

„Od první představy k definitivní soše vedla dlouhá cesta. Musel jsem jako nikdy předtím znovu a znovu promýšlet koncepci celku i sebemenší detaily [...] a když už jsem myslil, že jsem dosáhl cíle, rozbil se konečný model v hlíně a v reálném měřítku – a čekalo mě nové, úporné hledání. Opět jsem měnil postavu i podobu, zkracoval a prodlužoval její proporce, redukoval detaily, zostřoval nebo opět zmírňoval rysy obličejů. Nešlo mi o pouhý sochařský přepis předkládané reality, nýbrž chtěl jsem zaujmout také myšlenkovou náplní, pevnou stavbou, úsporností formy, plastickou, syntézou...“⁴⁴ Sám autor tedy ex post svůj zdoluhavý postup ospravedlňoval především estetickými a ideologickými cíli, nezanedbatelnou roli však sehrálo i množství dalších zakázek, jimiž byl v té době také pověřen.

Zatímco pozvolna vznikala definitivní předloha budoucího pomníku, v Pečkách přikročili alespoň ke slavnosti položení základního kamene, které proběhlo 24. února 1977.⁴⁵ Sochař Svoboda si skutečně dal načas, protože model ve velikosti 1 : 1 dokončoval až na přelomu let 1978 a 1979. Ideová rada ho pak posoudila v červnu 1979 a stále nepanovala všeobecná spokojenost. Rada se naopak ztotožnila s nedávným stanoviskem umělecké komise ČFVU, v němž byla socha zhodnocena mj. takto: „Umělecká komise je názoru, že stavba díla je v zásadě ukončena. UK dává připomínky k některým detailům plastiky /např. portrétní dotazování, modelace rukou, hmota v zádech, řezání [řešení?] faldů u kolene pravé nohy, některé proporční vztahy mezi pravou částí pánve a levou částí hrudníku. Rovněž, pokud jde o střední motiv /plány/ doporučuje jej UK více prostorově vystavět tak, aby působil vážněji, více se přiblížil ideové myšlence autora /budování – plánování/.“⁴⁶ Pro tak zkušeného umělce⁴⁷ se to po několika letech práce zdá až příliš mnoho výhrad... Sochař po těchto připomínkách patrně začal s modelací znovu od začátku – jen tak lze totiž vysvětlit fakt, že Ideová rada schválila dílo k odlití do bronzu až za další tři roky (18. května 1982).⁴⁸

Obr. 9. Maketa budoucího pomníku v Pečkách. Zdroj: NA, f. MK ČSR/ČR, sign. 30 Pečky – IR, kart. 197, nezprac.

Pečetí funkcionáři tak po dlouhých čtrnácti letech mohli nachystat kýžené slavnostní odhalení na den pětaticátého výročí únorových událostí (25. 2. 1983), již o den dříve byla do podnože pomníku vložena pamětní schránka s dobovými artefakty a dokumenty – jedním z nich byl i výtisk *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Hlavním řečníkem na slavnosti byl Miloš Jakeš a celkový ráz akce kopíroval desítky obdobných normalizačních festivů. Celkové náklady se vyšplhaly na 1 400 000 Kčs, přičemž zhruba půl milionu tvořily příspěvky občanů i místních závodů.⁴⁹ Motiv pečeckého pomníku se pak o pět let později (1988) objevil na poštovní známce, vydané ke 40. výročí komunistického převratu.

Gottwaldův pomník v Pečkách po sametové revoluci nakonec zmizel ze svého místa stejně jako všechny ostatní v Československu, socha jako taková však zůstala v majetku města a je dodnes uskladněna v areálu technických služeb.

Zastavení třetí – Rakovník

V západním cípu Středočeského kraje pojali rakovníčtí činovníci záměr vybudovat Gottwaldův pomník v návaznosti na dostavbu nového stranického sídla v roce 1976. Budova

⁴² NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 197, Ideová rada – Pomník Kl. Gottwalda pro Pečky, č. j. 18.583/76, Záznam čís. 18/76 z jednání Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky, zřízené při MK ČSR (2. 11. 1976), s. 2.

⁴³ Městu bylo zhruba v téže době (20. dubna 1976) propůjčeno prezidentem republiky státní vyznamenání Za zásluhy o výstavbu – viz: Seznamy nositelů státních vyznamenání. Kancelář prezidenta republiky. Archiv kanceláře prezidenta republiky [online] [7. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.prazskyhradarchiv.cz/cs/archivkpr/statni-vyznamenani/seznamy-nositelu-statnich-vyznamenani>

⁴⁴ Zdeněk RAISER, Státní cena Klementa Gottwalda sochaři Rudolfu Svobodovi, *Výtvarná kultura IX*, č. 5, roč. 1985, s. 47–50.

⁴⁵ Pamětní kniha, s. 78.

⁴⁶ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 197, Ideová rada – Pomník Klementa Gottwalda pro Pečky, okr. Nymburk, č. j. 21478/79, Zápis o odborném jednání umělecké komise pro spolupráci architekta s výtvarníkem (12. 6. 1979).

⁴⁷ Rudolf Svoboda byl dokonce v roce 1988 jmenován umělcem národním.

⁴⁸ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 232, Ideová rada – Pomník Klementa Gottwalda pro Pečky, okr. Nymburk, č. j. 10104/82, Záznam čís. 3/82 z jednání Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky, zřízené při MK ČSR (18. 5. 1982), s. 7.

⁴⁹ Pamětní kniha, s. 80.

Obr. 10. Dílčí model Gottwaldovy sochy od R. Svobody. Zdroj: NA, f. MK ČSR/ČR, sign. 30 Pečky – IR, kart. 197, nezprac.

okresního výboru (OV) KSČ⁵⁰ se nacházela mezi Rakovnickým potokem a ulicí Na Sekyře (v těsném sousedství parku, který v dotyčné době nesl název Gottwaldovy sady) a vzniklé prostranství zlákalo místní funkcionáře k úvahám nad zřízením monumentální sochy.⁵¹ Bylo sice v celku nasnadě, komu by měl být pomník věnován, ale nabízely se i jiné

Obr. 11. Bronzový odlitek pečeckého pomníku ve slévárně. Zdroj: SOA Praha – SOKA Kolín, fond Městský úřad Pečky, nezprac.

varianty. Za autora budoucího díla byl vybrán místní rodák Miroslav Pangrác (1924–2012), tehdy již renomovaný autor a vynikající portrétista.⁵² Ten ve své vzpomínkové knize vyličil zrod projektu takto:

„Na první schůzce se hovořilo obecně – o plastice, která by se stala jakousi architektonickou tečkou za touto novou rakovnickou dominantou, a Mirek překypoval nápady. Dělat pro rodný Rakovník velkou sochu, to byl přece jeho odvěký sen. Postupně soudruhům z odboru kultury navrhuje sousoší matky s dítětem, nebo i celou rodinu... Soudruzi pokyvovali hlavami a pak vynesli trumf: ‚A co, soudruhu, říkáš soše soudruha Gottwalda?‘ Sochařovo mlčení a rozpaky si vysvětlují jako ohromení z tak geniálního nápadu. Slyší se, jak říká: ‚A co pomník Antonínu Zápotockému, ten měl k Rakovníku vztah, několikrát tu byl a do našeho regionu i svým původem spíš patří?‘ Chtělo by se mu ještě dodat – a jeho figura je pro sochaře daleko zajímavější, lákavější i schůdnější.“⁵³

Rozhodnutí postavit pomník dělnického prezidenta však už zůstalo nezměněno, přičemž celý záměr schválilo předsednictvo ÚV KSČ už na jaře roku 1976.⁵⁴ Na jednání Ideové rady doputoval návrh o dva roky později, kdy Pangrác

⁵⁰ Dnes sídlo katastrálního úřadu.

⁵¹ Historii rakovnických pomníků (včetně Gottwaldova) už před lety poutavě a přehledně zpracoval Luboš Smitka (viz Luboš SMITKA, Rakovnické pomníky v lesku a bídě, Rakovník 2008), jemuž také děkuji za pomoc při studiu relevantních archiválií přímo v rakovnickém okresním archivu. Tato studie na práci L. Smitky navazuje a doplňuje některé podrobnosti z pramenů uložených v Národním archivu.

⁵² Z desítek děl jmenujme alespoň podobizny Karla Havlíčka Borovského a Karla Čapka umístěné v panteonu Národního muzea v Praze. Pro Pangrácův život a tvorbu více viz např. Vlastimil VINTER, Miroslav Pangrác, Rakovník 2004.

⁵³ Ivo MIČKA, Být sochařem. O životě a práci s Miroslavem Pangrácem, Rakovník 2000, s. 76 a 77.

⁵⁴ Přesná datace rozhodnutí zde není zcela jasná – pozdější projektový návrh z dílny okresního národního výboru (ONV) v Rakovníku hovoří o datu 27. 4. 1976, ale v tento den předsednictvo ÚV KSČ nezasedalo, ke schválení došlo tedy patrně v některém z předchozích jednání 2., 9. či 23. dubna

Obr. 12. Slavnostní odhalení v Pečkách dne 25. 2. 1983. Zdroj: SOA Praha – SOKA Kolín, fond Městský úřad Pečky, nezprac.

dokončil dílčí model a na další pracovní verzi se chystal. Předložený záměr optimisticky předpokládal datum odhalení v květnu 1980 a kalkuloval s celkovými náklady ve výši 900 tisíc korun.⁵⁵ Ze zmíněného dokumentu také vyplynulo, že spoluautorem nadživotního díla bude František Radvan (1922–2009)⁵⁶ a architektonickou část zpracuje Pavel Bareš. Jelikož však předkládající odbor kultury ONV Rakovník k textu svého podání nepřiložil žádné další podklady, Ideová rada žádost vcelku logicky vrátila k doplnění s poukazem na to, že vše musí navíc posoudit i komise ČFVU jako prvoinstanční.⁵⁷ Také v rakovnickém případě se následně potvrdilo, že navzdory přání zřizovatelů nadživotní umělecká díla nevznikala přes noc a že bylo nutné počítat s velkorysou časovou rezervou. Cesta za výsledným návrhem nebyla vůbec snadná. Miroslav Pangrác si na stránkách svého deníku několikrát posteskl nad množstvím práce, horšícím se zrakem a celkovou nechutí k zadanému úkolu. Pro ilustraci citujeme bilanční záznam ke konci roku 1979:

„Stále otevřenou a nedokončenou záležitostí, která mně dělá starosti, je návrh Gottwalda pro Rakovník. Nejde mi to od ruky a chuti k této práci se mně nedostává. Peru se s tím už tři roky a jsem stále na místě. Ten prvý náčrtek, co jsem začal před třemi lety, je snad lepší než ten metrový,

na kterém už přes rok vlastně nedělám [...] Ale poprat se s tím musím dál a k dobrému konci to dovést musím děj se co děj!“⁵⁸

Sochař předložil Ideové radě ke schválení třetího modelu teprve v květnu 1982 a návrh včetně architektonického řešení byl bez připomínek schválen.⁵⁹ Oba umělci nakonec dokončili bezmála třímetrovou sochu až na jaře 1984 a po schválení komisí ČFVU zhlédli konečný model 15. a 21. června i členové Ideové rady, kteří svolili k odliší díla do sádry a posléze do bronzu.⁶⁰

Ke slavnostnímu odhalení Gottwaldova pomníku došlo 1. května 1985, v období velkých oslav 40. výročí osvobození a bezmála deset let od prvotního záměru. Z uměleckého hlediska vzato autoři osvědčili své řemeslné schopnosti a výsledná plastika patřila k nejzdařilejším výkonům na tomto ideologicky ožehavém poli.⁶¹ Hlavním řečníkem na slavnosti byl tajemník ÚV KSČ Jan Fojtík, v 70. a 80. letech pravidelný účastník podobných shromáždění.⁶²

Po listopadu 1989 se pomník stal rychle terčem nevole z řad probuzené občanské společnosti, pravice sochy byla na znamení ulpělé krve natřena červenou barvou a sokl popsán nápisem AGRESOR, VRAH NÁRODA.⁶³ Odstranění sochy bylo také jedním z prosincových požadavků místního Občanského fóra a ještě před vánočními svátky

(srov. František ŠTVERÁK, Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa [1921–1992], 2. vyd., Praha 2018, s. 241).

⁵⁵ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 199, Ideová rada – Pomník Kl. Gottwalda pro Rakovník, č. j. 17627/78, Politicko-organizační a finanční zabezpečení vybudování pomníku prvnímú dělnickému prezidentovi s. Klementu Gottwaldovi v Rakovníku (6. 3. 1978), s. 7.

⁵⁶ Oba sochaři spolupracovali už v první polovině 70. let na pomníku Gustava Klimenta pro Třebíč. Radvan se podílel především na zvětšování sochy do finální velikosti – v této disciplíně načerpal během své kariéry mnoho zkušeností, jako pomocný sochař působil například už v první polovině 50. let při vytváření modelu monumentálního Stalinova pomníku pro Prahu.

⁵⁷ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 199, Ideová rada – Pomník Kl. Gottwalda pro Rakovník, č. j. 17627/78, Záznam čís. 6/78 z jednání Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky, zřízené při MK ČSR (25. 4. 1978), s. 7.

⁵⁸ Sochař Miroslav Pangrác: deníky 1979–1990, Rakovník 2015, s. 9.

⁵⁹ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 199, Ideová rada – Pomník Kl. Gottwalda pro Rakovník, č. j. 17627/78, Záznam čís. 3/82 z jednání Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky, zřízené při MK ČSR (18. 5. 1982), s. 8.

⁶⁰ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 228, č. j. 11558/84, Záznam č. 2/84 z jednání Ideové rady MK ČSR (15. 6. 1984), s. 3. Dodejme, že konečné schválení ještě podléhalo stranickým orgánům.

⁶¹ Spisovatel Karel Mejstřík v místním tisku sochu označil za nejzdařilejší vůbec, toto vyjádření však musíme brát s rezervou (srov. citaci článku v Luboš SMITKA, Rakovnické pomníky v lesku a bídě, s. 103).

⁶² Viz článek Budovatelskou prací rozvíjíme odkaz díla Klementa Gottwalda, Rudé právo, 4. 5. 1985, s. 7.

⁶³ Luboš SMITKA, Rakovnické pomníky v lesku a bídě, s. 103 a 104.

Obr. 13. Gottwaldova socha od R. Svobody – stav v roce 2017. Zdroj: Archiv autora.

(22. 12. 1989) došlo demontáži pomníku pomocí autojeřábu.⁶⁴ Bronzový Gottwald byl následně převezen do depozi-táře tehdejšího Okresního muzea a galerie Rakovník (dnes Muzeum T. G. M.), kde byl uskladněn a čekal na další osud. Díky dochované předávací smlouvě mezi ONV a muzeem z 27. prosince 1989 můžeme vyčíslit i původní pořizovací hodnotu díla – 963 622,40 Kčs.⁶⁵

Gottwaldova socha však ve skladu nezůstala, v roce 1992 o ni projevil zájem sběratel a kameník Josef Kurz z bavorského Gundelfingenu, který z podobných artefaktů hodlal zřídit jakýsi skanzen. Se souhlasem autorů byla tedy plastika odprodána do Německa, kde její stopa končí.⁶⁶ Ze záměru vybudovat expozici socialistických soch nakonec sešlo a po smrti svého otce se Josef Kurz junior snažil v posledních letech některá nasbíraná díla prodat v aukci, o sochy však nebyl valný zájem.⁶⁷ Mezitím ještě v 90. letech spojil Miroslav Pangrác znovu své síly s Františkem Radvanem a pro rodné město přece jen vytvořil velký figurální monument trvalé hodnoty – pomník Tomáše Garrigua Masaryka, který byl odhalen v Čermákových sadech 7. září 1997. Šlo o náhradu za komunistickým režimem zničenou sochu od Josefa Fojtíka.⁶⁸

Zastavení čtvrté – Nymburk

Za posledním dokončeným středočeským pomníkem se vrátíme zpět do Polabí, kde sice již v roce 1983 svůj projekt dotáhly do konce agilní Pečky, ale příslušné okresní město

Obr. 14. Situační zakreslení makety před budovou OV KSČ v Rakovníku. Zdroj: NA, f. MK ČSR/ČR, sign. 30 Rakovník – IR, kart. 199, nezprac.

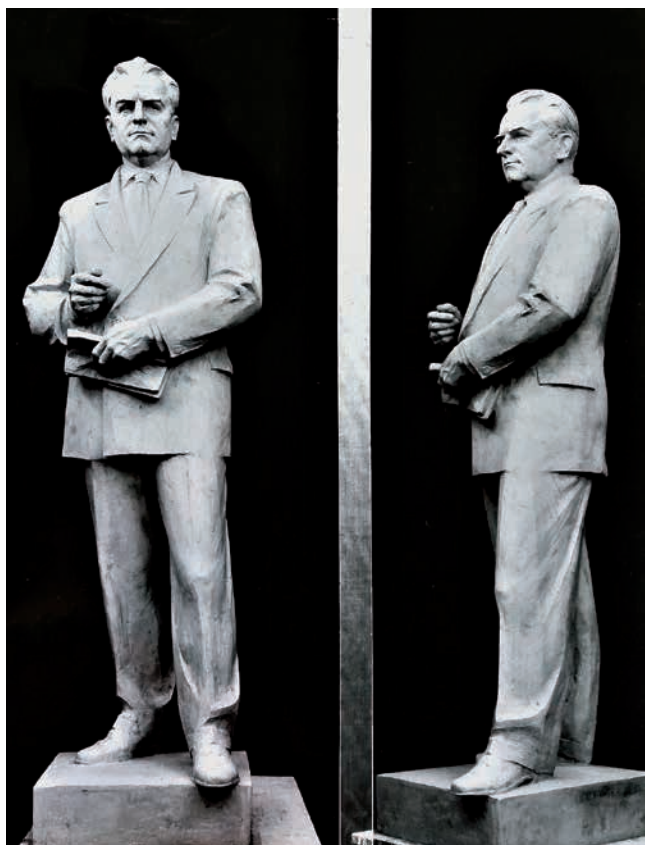
⁶⁴ Tamtéž, s. 104.

⁶⁵ SOKA Rakovník, f. ONV Rakovník II, spisy odboru kultury ONV (neuspořádáno), složka Okresní muzeum.

⁶⁶ Luboš SMITKA, Rakovnické pomníky v lesku a bídě, s. 104.

⁶⁷ Viz redakční článek O sochy Stalina ani Gottwalda není zájem. V Německu se je nepovedlo prodat. iRozhlas [online]. 17. 6. 2017 [cit. 17. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/kultura/o-sochy-stalina-ani-gottwalda-neni-zajem-v-nemecku-se-je-nepovedlo-prodat_1706171826_mos

⁶⁸ Viz Luboš SMITKA, Rakovnické pomníky v lesku a bídě, s. 31–54.

Obr. 15. Třetinový model Gottwaldovy sochy od Miroslava Pangráce. Zdroj: NA, f. MK ČSR/ČR, sign. 30 Rakovník – IR, kart. 199, nezprac.

na odhalení Gottwaldovy sochy stále čekalo. Prvotní úvahy o zbudování lze přitom vystopovat už do roku 1971, kdy 16. září rada MěNV rozhodla o zahájení jednání v této věci a termín dokončení byl poměrně realisticky stanoven na podzim 1976 do období nedožitých osmdesátin někdejšího prezidenta.⁶⁹ V následujících měsících se nymburští zastupitelé postupně obraceli na různá místa s žádostí o pokyny a součinnost. Ministerstvo kultury odpovědělo dopisem z 24. ledna 1972 v tom smyslu, že vzhledem k významu stavby by místo použití kopie bylo vhodnější vypsání umělecké soutěže, přičemž byla zdůrazněna časová náročnost tohoto postupu. Ideová rada se příslušným podáním zabývala na svém zasedání dne 12. září 1972 a tazatelům doporučila v podstatě totéž.⁷⁰ V rámci sbírání informací se zkoumaly také postupy jiných měst realizujících obdobné projekty – z Nymburka odešla v prosinci 1972 žádost o pomoc do Hradce Králové, kde místní funkcionáři právě chystali odhalení Gottwaldova pomníku k čtvrtstoletí od únorových událostí.⁷¹ Královéhradečtí svým nymburským kolegům

Obr. 16. Gottwaldův pomník v Rakovníku – celkový pohled. Zdroj: SOA Praha – SOkA Rakovník, sbírka fotografií.

vyhověli a poskytli jim podrobné propozice plánovaných oslav.⁷²

Na jaře 1973 byla v rámci MěNV Nymburk ustavena zvláštní komise, která měla za úkol úspěšně provést stavbu pomníku Klementa Gottwalda. Došlo také ke změně v plánovaném termínu odhalení – nyní se tak mělo stát už na jaře 1975 v rámci 30. výročí osvobození.⁷³ Z hlediska realizace bylo zásadní schválení celého záměru ze strany ÚV KSČ – příslušná žádost byla datována 12. prosince 1973⁷⁴ a souhlas byl udělen 20. září 1974.

V souvislosti s dalším vývojem projektu je pozoruhodné, že v návrhu pro vrcholný stranický orgán nebyla žádná zmínka o způsobu, jakým bude zajištěn vhodný návrh pro budoucí pomník. Navzdory dřívějším doporučením se totiž Nymburští nakonec rozhodli (patrně hlavně z časových i finančních důvodů) nevyhlašovat uměleckou soutěž a využít projekt sochaře Miloše Zeta a architekta Vlastibora Klimeše, který souběžně vznikal pro Košice. Volba nebyla jistě náhodná, Klimeš totiž v této době působil mj. i jako

⁶⁹ Archiv Městského úřadu (MěÚ) Nymburk, složka Pomník Kl. Gottwalda Nymburk, Návrh na vybudování pomníku KG v Nymburce (nedat.). Za zpřístupnění těchto dokumentů v roce 2017 děkuji Jiřimu Černému, tehdejšímu vedoucímu odboru školství, kultury a památkové péče MěÚ Nymburk.

⁷⁰ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 186, č. j. 14977/72, Záznam z jednání Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky, zřízené při MK ČSR (12. 9. 1972).

⁷¹ Královéhradecký projekt nakonec paradoxně přinesl rozporuplný výsledek v podobě disproporční Gottwaldovy sochy od Josefa Malejovského, který model vytvářel v šibeničním termínu (mezi položením základního kamene a odhalením uplynul pouhý rok).

⁷² Archiv MěÚ Nymburk, složka Pomník Kl. Gottwalda Nymburk, Návrh organizačních pokynů k zajištění důstojného průběhu oslav 25. výročí vítězství pracujícího lidu včetně odhalení pomníku Klementu Gottwaldovi (nedat.).

⁷³ Tamtéž, Návrh politicko-organizačního zajištění výstavby pomníku K. Gottwalda (květen 1973).

⁷⁴ Tamtéž, Žádost o souhlas k vybudování pomníku Klementa Gottwalda v okresním městě Nymburce (12. 12. 1973).

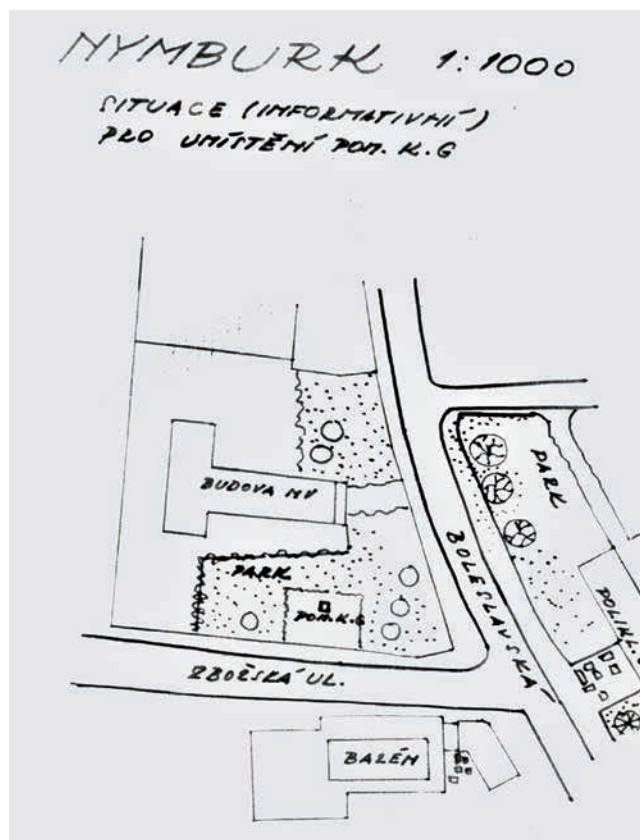

Obr. 17. Během sametové revoluce byla socha popsána slovy „Agresor“ a „Vrah národa“. Zdroj: SOA Praha – SOKA Rakovník, sbírka fotografií.

nymburský městský architekt. Středočeští zřizovatelé se domnívali, že značná vzdálenost mezi oběma městy zajistí bezproblémové schválení kopie, ale z tohoto omylu byli vyvedeni 2. prosince 1975 po jednání Ideové rady, která navržený postup odmítla.⁷⁵ Vše se tak vrátilo prakticky na začátek a zpoždění narůstalo.

Umělecká soutěž tedy přece jen v červenci 1976 vypsaná byla a do uzávěrky 12. dubna 1977 se sešlo celkem devět návrhů pro předem určený prostor vymezený ulicemi Zbožskou a Boleslavskou v sousedství budovy ministerstva vnitra. Porota zasedla ke svému jednání o týden později a jejím předsedou byl zvolen sochař Miroslav Pangrác. Tento detail dobře ilustruje tehdejší situaci, kdy se vzhledem k množství zakázek posuzování plynule stávali posuzovatelé a naopak.

Jako nejvhodnější nakonec vzešel z uměleckého klání návrh sochaře Václava Fridricha a architekta Petra Havla. Do protokolu se o něm porota vyjádřila následovně: „*Tento*

Obr. 18. Nymburk – situační plánec. Zdroj: NA, f. MK ČSR/ČR, sign. 30 Nymburk – IR, kart. 231, nezprac.

*návrh se nejvíce přiblížil požadovanému ideovému záměru, který svým civilním pojetím nejvíce přibližuje osobnost prvního dělnického prezidenta Klementa Gottwalda. Zvláště přesvědčivě působí model hlavy v nadživotní velikosti jak svým pojetím[,] tak i sochařským zvládnutím. [...] dořešit boční i zadní pohledy včetně konstrukce postavy hlavně dolní části těla.*⁷⁶ Miroslav Pangrác nám ovšem zanechal ve svém deníku lapidární hodnocení v zápise k 19. dubnu 1977: „*Byl v Nymburce na porotě Klementa Gottwalda. Zvolili mě předsedou poroty. Zadali jsme to Fridrichovi z Ostravy. Nic to není, ale nebylo tam nic lepšího.*“⁷⁷ Po vyhlášení výsledků byly soutěžní návrhy od 3. do 27. května 1977 vystaveny v místním muzeu.⁷⁸

Z předešlého výkladu lze dobře vysledovat, že tvorba definitivního modelu velikosti 1 : 1 zpravidla představovala klopotný výtvarný proces brzděný připomínkami příslušných komisí, a nejinak tomu bylo i v případě nymburského pomníku. Václavu Fridrichovi byl dokonce na jaře roku 1982 přidělen jakýsi supervizor v podobě zkušeného sochaře Rudolfa Doležala (autora nedávno instalovaného Gottwalda v Olomouci), který měl dohlédnout na požadované úpravy.⁷⁹ Teprve poté vydala Ideová rada na podzim 1982 souhlas s odlitím do sádry a bronzu.

⁷⁵ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 196, č. j. 20488/75, Ideová rada – pomník Kl. Gottwalda pro Nymburk, Záznam č. 14/75 z jednání Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky, zřízené při MK ČSR (2. 12. 1975), s. 4.

⁷⁶ Archiv MěÚ Nymburk, složka Pomník Kl. Gottwalda Nymburk, Protokol o jednání poroty na návrh pomníku Kl. Gottwalda v Nymburce (nedat.).

⁷⁷ Sochař Miroslav Pangrác: deníky 1958–1978, Rakovník 2014, s. 179.

⁷⁸ Viz: Jiří ČERNÝ – Pavel FOJTÍK – Jan ŘEHOUNEK, Pamětní desky, památníky a nápisy v Nymburce, Nymburk 2015, s. 110 a 111.

⁷⁹ NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, karton 231, č. j. 19410/81, Ideová rada – pomník Kl. Gottwalda – Nymburk, Záznam č. 2/82 z jednání Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky, zřízené při MK ČSR (23. 3. 1982), s. 2.

Obr. 19. Dílčí model Gottwaldovy sochy od V. Fridricha. Zdroj: NA, f. MK ČSR/ČR, sign. 30 Nymburk – IR, kart. 231, nezprac.

Slavnostní odhalení pomníku proběhlo nakonec až 4. května 1985, tedy zhruba deset let za počátečním očekáváním zřizovatelů. Hlavním hostem byl člen předsednictva ÚV KSČ a předseda Ústřední rady odborů Karel Hoffman. Bronzový Gottwald na svém místě zůstal až do 6. ledna 1990, kdy byl přesunut do skladu. Od poloviny devadesátých let pak socha dočasně (v letech 1994–2001 a 2004–2006) za symbolickou korunu ročně vytvářela kulisu u restaurace v obci Zbožíčko, kde jí dělal společnost někdejší Leninův pomník z Mladé Boleslavi.⁸⁰ V současné době je plastika opět uložena v městském depozitáři.

Závěrem

Na předestřených osudech čtyř středočeských pomníků Klementa Gottwalda můžeme přes různost dílčích okolností vysledovat několik zajímavých obecných postřehů. Přestože všichni zřizovatelé svůj záměr koncipovali ještě hluboko v 70. letech (Pečky dokonce ještě dříve), do konce příslušné dekády se podařilo realizovat pouze příbramský projekt, a to především díky výjimce povolující užití kopie již existujícího díla. Ostatní tři města sice chtěla zvolit obdobný

Obr. 20. Definitivní sádrový model budoucího nymburského pomníku. Zdroj: NA, f. MK ČSR/ČR, sign. 30 Nymburk – IR, kart. 231, nezprac.

postup, ale narazila na zamítavé stanovisko nadřízených orgánů, přestože tyto stavby byly v jejich bytostném zájmu a v souladu s dobovou politikou paměti. Celková doba do slavnostního odhalení se tak prodloužila až někam k deseti letům, což bylo dlouho na to, že šlo o stavby protežované a ideologicky bezpochyby žádoucí.

Svou roli zde určitě sehrálo chronicky nepružné plánované hospodářství, ale také nepoměr mezi množstvím vypisovaných monumentálních zakázek a počtem umělců schopných či ochotných se jim věnovat. Přestože šlo o podniky nepochybně lukrativní a režimem oceňované, vzhledem k nadlidským měřítkům práce zabrala mnoho času i energie a bedlivý dohled nejrůznějších komisí představoval sám o sobě riziko, že ještě rozpracované dílo bude mentorováno z hlediska pofidérních ideologických kritérií. Snaha vyhovět rigidním očekáváním a nasměrování vstřícné vkusu stranické propagandy pak vhněla tvůrčí proces do náruče stereotypu. Tato nepřilíš invenční a politicky motivovaná díla po listopadu 1989 právem zmizela z veřejného prostoru. Není bez zajímavosti, že ze čtyř námi zkoumaných skončila v majetku některé z paměťových institucí prozatím pouze jediná

⁸⁰ Viz: Jiří ČERNÝ – Pavel FOJTÍK – Jan ŘEHOUNEK, Pamětní desky, památníky a nápisy v Nymburce, s. 112.

Obr. 21. Jedno ze stěhování sochy v polistopadovém období. Zdroj: Městský úřad Nymburk.

Obr. 22. Nymburská socha v roce 2017. Zdroj: Archiv autora.

socha, a to ta příbramská. Současný narativ, který se k pomníku váže, tj. že byl dramatickým odbojným činem (dočasně) odstraněn z podstavce, z něj spoluvytváří svébytné „místo paměti“. Ostatní tři sochy tento potenciál zřejmě nemají, svou platnost dobových artefaktů by si však měly podržet a zůstat mementem pro generace budoucí.

Prameny

Národní archiv:
Fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR

Státní okresní archiv Kolín:
Fond MNV Pečky

Státní okresní archiv Rakovník:
Fond ONV Rakovník II

Archiv Městského úřadu Nymburk:
Složka Pomník Kl. Gottwalda Nymburk

Literatura

- Anežka BARTLOVÁ (ed.), *Manuál monumentu*, Praha 2016.
- František BĀRTÍK, *Destrukce sochy Klementa Gottwalda v Příbrami*, in: *Podbrdsko XVI*, 2009, s. 162–181.
- Jiří ČERNÝ – Pavel FOJTÍK – Jan ŘEHOUNEK, *Pamětní desky, památníky a nápisy v Nymburce*, Nymburk 2015.
- Jiří KOTALÍK, *Břetislav Benda*, Praha 1982.
- Nicolas MASLOWSKI – Jiří ŠUBRT a kol., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Praha 2014.
- Ivo MIČKA, *Být sochařem. O životě a práci s Miroslavem Pangrácem*, Rakovník 2000.
- Luboš SMITKA, *Rakovnické pomníky v lesku a bídě*, Rakovník 2008.
- Radka ŠUSTROVÁ – Luba HĚDLOVÁ (eds.), *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*, Praha 2014.
- Vlastimil VINTER, *Miroslav Pangrác*, Rakovník 2004.

Internetové zdroje

Kronika města Dačice – IV. díl (1967–1983). Dačice – oficiální stránky města [online] [cit. 6.6.2021]. Dostupné z: <https://www.dacice.cz/mesto/kroniky/dacice/>

O sochy Stalina ani Gottwalda není zájem. V Německu se je nepovedlo prodat. iRozhlas [online], 17. 6. 2017 [cit. 17. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/kultura/o-sochy-stalina-ani-gottwalda-neni-zajem-v-nemecku-se-je-nepovedlo-prodat_1706171826_mos

Odstřel Gottwaldovy sochy: Reportéři ČT. Česká televize [online]. 25. 2. 2008. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1142743803-reporteri-ct/208452801240008/>

Ondřej Stavinoha. Paměť národa [online] [cit. 6. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/stavinoha-ondrej-1955>

Pečky. Pomník T. G. Masaryka. Po stopách T. G. Masaryka. [online] [cit. 6. 6. 2021]. Dostupné z: <http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=196&misto=Pomnik-T.-G.-Masaryka>

Počet obyvatel v obcích – k 1. lednu 2021. Český statistický úřad [online] [cit. 6. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>

Seznamy nositelů státních vyznamenání. Kancelář prezidenta republiky. Archiv kanceláře prezidenta republiky [online] [7. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.prazskyhradarchiv.cz/cs/archivkpr/statni-vyznamenani/seznamy-nositelu-statnich-vyznamenani>